

մանելով հայ ժողովրդի մէջ վերաննել է եւ անմահացնել նորա վիպական առաջընթացում: Խորհնացու բարձր հեղինակութիւնն, որ կիրճեր երկար դարեր հայ մասնագործի մտքի վերայ, վաւերացրեց ընդ մշտ այս արեւասական վեպի անխախտ շնչութիւնն եւ ներշնչեց իւր ընթերցողներին իտրիկ հաւա՞տ առ ազգային նաշպետի եւ նորա քաջերի զարմի արինով գնան փայլուն համբաւը: Չկար եւ չէր կարող ծնունդ կապան այն ժամանակները, երբ ժողովուրդը դեռ կը շարունակէր Վասակն աստուծոյ Քրտագեղ ծնունդն իւր երգերում փառաւորել: Քանիչև ազգիս պարեանաց այս հիմնադրը, ուժգին թովօպիկ հումութեան փոշին, մերկացնել լոկ պատմական իրողութիւնն նորան ծածկող ունայն առաջընթացի շերտերից՝ ահաւասիկ արդէ հայ գիտութեան սքառչան կոչուան:

Բ. ԴԱՍԹԱՆԾ

Ս Ս Տ Ե Ն Ս Ո Ր Օ Ս Ս Վ Կ Ն

Հ Ո Յ Ց Ե Կ Ե Գ Ե Ց Ո Վ Ո Ն Ի Ր Ե Ի Ո Ւ Ե Զ
 Ս. Գիբը ներածութիւն եւ աղբիւրներ: Աշխատասիրութիւն ն. Վ. Մուկը-Քանդակահ: Տուրի. տպ. Ծ. Ս. Մասնետ-Յակոբանց եւ Բ. Տէր-Սահականց. 1903. 8՝ էջ 807: Գին օր. 150:

Առաջիկայ մասնագիտութիւնն կը զբողի ն. Վ. Մելիք-Քանդեանի «Հայոց եկեղեցական իրաւունքը» աշխատասիրութեամբ: Գրքին անունն ինքնին բուական է գործոյն սրջափ ծանրակշիւ եւ կարեւոր ըլլալը մեզ գուշակէ տալու վասն զի տակուին հայ եկեղ. մասնագիտութեան այս կարեւորագոյն կէտը մասնաւոր ուշադրութեան չէ առնուած: Առաջին անգամ, որչափ դիտեցը, Աբէլ Եպ. Մեթիքարեանցն կգու. ար 1874ին փորձի մասնին մը Հայոց եկեղ. կանոնադրը մը ձեւաւորեց պատաստել, որ դժբախտաբար մասնագիտական նշանակութեան չունէր, քանի որ կանոններն բառական յառաջ լինէ ընթացի, այլ պարզապէս Չափեանի հետեւողութեամբ համառուուած: Նոյն թուականներէ ի վեր (1860) յատուկ ուսումնասիրութեան առարկայ համարած էր մեծանունն Վ. Յ. Գամբրընեան այս կէտը, եւ ընդարձակ գործ մը սկսած էր պատրաստել, որուն իրագործումը սակայն Հեղինակին վաղահաս մահը († 1882) կը խափանէ: Գամբրընեան յիշեալ գործը պատրաստած է իւր միւս «Արքայան Պատարագամասոյցը Հայոցը» (Վիեննա 1897) ընդարձակ գործոյն վե՛հ ծրագրով եւ առ այս կը գտնենք իւր թողուցած անթիւ:

անսկի երկասիրութեանց մէջ հում ներթերու ճոխ ծրարներ: 1898ին Գամբրընեանի կրօնակիցն է. Յ. Տաշեան կը ձեւաւորէ «Արքայպետութիւն առաջելոց անուն կանոնաց քննական հրատարակութեան», որ ծանօթ է արդէն ամեն բանասիրի: Ն. Վ. Մելիք-Քանդեանի՝ Գամբրընեանի ոչ ծրագրող եւ ոչ ալ գիտումն ունեցած է, ինչպէս կը տեսնուի, երբ սկսած է արքայպետութիւնն: Այս ինքն՝ ոչ թէ Հայոց կանոնագրոց քննական հրատարակութիւն մ'ընել կը դիտէ, այլ պարզապէս կաշմել այժմու ըջիմանական եկեղեցոյ համար անբողջական ամփոփ իրականց դիրք մը: Այսպիսի նպատակով երեք գրքի կը բաժնէ բովանդակն աշխատասիրութիւնն: Ա. գրքը կը բովանդակ Աղբիւրները. Բ. գրքի մէջ պիտի դետեղ «Հայոց իրաւունքի տեսութիւնը»; այս ինքն արեւմտագրել այն ընդհանուր սկզբունքները եւ ձեւերները, որոնք ըզուում են մեր փկեղ, աղբիւրներէց: «Գ. գրքում (կը դիտէ Հեղինակը) տալ մեր եկեղեցու գործարուող օրէնքները համեմատութեամբ միւս քրիստոնեայ եկեղեցիների կանոնների եւ եկեղեցական իրաւունքի հետ» (էջ 23): Առեւտիւր կըսածն այդ ընդարձակ գործին Ա. գրքն է, որ է Ներքն-Ինչն եւ Աւեր-Ինչը: Տեսնենք ի մերձուստ:

Ներածութեան մէջ (էջ 8-23) կը խօսի Հեղինակը յրեզ հանրին իրականց Գաղափարի (Begriff und Aufgabe), Պատմութեան, Մշակման եւն վրաս, հետեւողութեամբ Գորշակով: Ստիլով: Յովհաննէս եւն առաջ հեղինակաց, որոնք բովանդակ գրութեան (յատկապէս ոչ-հայական մասին) մէջ յառաջնեաց առաջնորդներ կըսած են:

Ներածութեան կը յաջորդէ «Հայոց եկեղ. իրաւունքի աւեր-Ինչը» (էջ 25-784): Այս ընդարձակ մասը կը բաժնուի երեք հատուածի.

1. «Ընդհանուր աւեր-Ինչը», որուն տակ կ'իմացուին Ս. Գիբը: Առաջըական եւ եկեղեցական աւագութիւնը եւ կանոնը. Տիեզերական եւ Մասնական ժողովոց կանոնը, Ս. Հարց կանոնական գրութիւնը: Յարգ. Հեղինակը մասնաւոր գիշով կը ծանրանայ «Առաջըական կանոններու» վրայ (էջ 42-55): Այս ընդարձակ հատուածին մէջ, որ համեմատութեամբ գրքին միւս մասերուն, երկար բռնուած է, կը ջանայ Հեղինակը ընդդէմ կարծեաց Հ. Տաշեանի, ասպնոցանել թէ Առաջըական 3է առաջըական կանոններու յորինողն աւելեւն ունեցած է յունական 85 կանոններ, եւ թէ Շաշաթլիանի ժողովը ծանօթ էր նաեւ յունական 85 առաջըական կանոնաց եւ ոչ փոյն առարկանին, ինչպէս կը հաստատուէ Հ. Տաշեանի: Սակայն շատ անյաշող կըսած է այս կէտը, այնու որ Յարգ. Հեղինակը յեցած միայն Հ. Տաշեանի ի մէջ բերած ցուցմանց, կը փորձէ հակառակ խաբով հասնել իւր նպատակին: Թէ ինչպէս խօսինք օրինակներով:

Ար սխալ Յարգ. Հեղինակը, երբ Հ. Տաշեանի խօսքերէն կ'ըզտուեցնէ. «որ առարկանի կա-

1 Վիեննա 1896. 8՝ էջ 442. (Աղբ. Մուկը. Ի.)
 2 Արքայպետութիւն առաջելոց էջ 73-82:

նմանքը վերջած են զանազան տեղական եւ Նիկիայի կանոններէրց, սրբնն եւ իբրոսն ինչ շնորհաւ ժամանակներում » (էջ 48.) վասն զի « զանազան տեղական եւ Նիկիայի կանոններէրց, վերջնեկն տակաւին չի հետեւիր, թէ այսու հարկ է նաեւ զանազան ժամանակներում, զորով ըլլաւ այս, ժողովներ գումարուեցան եւ կանոնք գրուեցան « զանազան ժամանակներում », բայց այդ կանոնները կրնար առանց աննեւերի գծուարթութեան Գ գարու վերջերք (380) ի մի ամփոփուած աչքի առջև ունեցած ըլլալ յօրինուող. եւ այս իմաստով կը խօսի արդէն Լ. Տաշեան թաղայայտ ինքեղով :

Նոյնպէս սխալ հասկացողութենէ ծագած է « Լատինաւորով (Լ. Տաշեան) Լազապիվանի կանոններէրց հետ եւ նմանութիւն գտնելով, ցոյց տալ (ՅՈՒՐԻՍ է ապիս), որ Լազապիվանի ժողովը հետեւի Լ. Տ. կանոններին եւ ոչ յաւանդու 85ին. եւ զարանից հետեւեղի (հետեւեղում է), որ Լազ. ժողովի « Աւաքեւական կանոն » խօսքը վերաբերում է ստորականին եւ ոչ յաւանդու 85ին » :

Թարգ. Լեղինակը յառաջ երթալով մի տւ. թի թէ կը բերէ Լ. Տաշեանի փաստերը, որոնցով ինք հակառակ եզրակացութեան կը հասնի. բայց կանխեմք բան թէ զայնթարգարծեան մեծագոյն առիթներէն եղած են Լեղինակին՝ արեւմտեան բարբառոյն ինչ ինչ խրթնութիւնք, որով Տաշեանի խօսքերն զոտ բաւականի անիմանալի մնալով, թի իրենացութիւն տեղի ունեցած է Ասորական կանոնաց ծածկ Լ. Տաշեան կըսէ թէ Ամտիքայ ժողովոյն իր կանոնին հետեւողութեամբ յօրինուած է, սակայն հայ թարգմանութեան վերջը տեսնուած « Չի ի միարանութենէ ամենեցուն եւ քարոզութիւնն հաւատարիմ լիցի եւ հաւաքեցն հաւատաւուն խօսքերն, որոնք այժմու ստորոյն մէջ չկան, իսկ յոյնն մէջ կը գտնուին « քանիք եւ այսպէս միարանութիւն լինի եւ փոքուրթ Աստուած » ձեւով, զիմ մը կը գերեզնի գճաշեան. բայց այսու հանդեպը կ'ընդհանցնէ. սեւ մնայ ընդունիլ, որ հայ խմբագրին անեցունքով է աննշուղ նոյն յաւանդու կանոնն, (Աւրգ. Աւաք. 75 եւ 206.) իսկ Թարգ. Լեղինակը ընդ հակառակն Ասորականի աղբիւր կը գնէ յաւանդուք, եւ ոչ Ամտիքայ իր կանոնն (էջ 48.) Սեկայն ստով ալ գեւ չի լուծուիր գծուարթութեան հանդոյցը. վասն զի եթէ ստորին քաղազ ըլլար. իւր ծիւ կանոնն յաւանդու Ա—Է կանոններէն, պիտի ունենար այն « քանպի » ենն յաւանդուան, որ դոյուութիւն չունի. հետեւաբար եւ հայ թարգմանիկն, որ Է գարուն ստորականի վրայէն կը թարգմաններ, չէր կարացած հոն այնպիսի բան մը եւ խմբագրէն ներմուծուած է, ինչպէս կ'ենթադրէ արդէն Լ. Տաշեան, Լաւ կառակ գրիպոյ մէջ կը մնայ ընդունիլ թէ կամ այժմեան ստորոյն մէջ ի բաց ձգուած է այն կարգը, որով ինչպիսի կը պարզէր, եւ կամ հայերէնն ու թէ ստորեկն, այլ յաւանդուեան թարգմանուած է. Աւաքեւ չենք կրնար բան, քանի որ ձեւագրին արդէն Ե գարէն է. երկրորդն

եւս անհաղթ է, ցործալի որ յատուրոյն թարգմանութիւն ըլլալն այժմ տարակուսի աակ չի կրնար ձգուիլ :

Նոյնի կ'ըսէրք Բ ցուցման նկատմամբ բուտածներու համար ալ: իսկ Գ ցուցումն Լ. Տաշեանին չէ, այլ Լեղինակին Վասն զի Մեծ Լ. Տաշեան Ասորական ծիւ կանոնք, որուն նման է եւ յոյնի 2ր, կը համեմատէ Նիկիական Բ թի հետ. բայց որովհետեւ Նիկիական այն Բ կանոնին մէջ « հնագոյնէ կանոն մը կը յիշատակուի, ուստի լաւագոյն կը համարի այն նուրոյն » դիմել հասարակաց աղբիւր, թէ Աւաք. աւաքեւցոյի (= Ասորայն) եւ թէ դաննք աւաքեւցոյի (= Յոյնին.) Ըլու այսմ Լ. Տաշեան երբեք չի կրնար բան ըլլալ, որ Աւաք. դաննաց 2-ն շատ չիրուս կրնայ ըլլալ մերք. Աւաքեւցոյի կանոնն աղբիւրը, ինչպէս արդէն չէ ալ բան զորում կարգու եղած սեղը (էջ 77.)

Թիրիմաւութիւն անիք ունեցած է նաեւ Տաշեանի անուամբ ի մէջ բերուած Գ փաստին մէջ, « Լատինաւորով (Լ. Տաշեան), կ'ըսէ Թարգ. Լեղինակը, ստորականի ժուք Նիկիայի ժեի, Լատիկիայի ժողովի Գի հետ եւ իբրոսն է որ Նիկիայի աղբիւրը ստորակն է, եւ ինչու. չեմ հակառակում, որուամբ ունի Լեղինակը Տաշեանի մեկին խօսքերը այսպիսի ձեւի վերածելէն վերջը չստանաւ, որովհետեւ հակառակութիւնք իրեն մէջ են: Բայց Տաշեան այնպիսի բան մը ոչ զրան է յիշեալ եզրակացութեան մէջ եւ ոչ ալ մտքէ անցուած: Պարզ. են խօսքերն եւ ամենուն լսելից պիտարար, երբ կը հնչէն (էջ 77.)

« Անշուշտ (չ) Նիկիական ժեի կանոնն ունի իրերէ աղբիւր մեր գրութեան (ՏՈՒՐԻՍ. Աւաք.) ժու (ստոր. ծիւ կանոն), որուն պատճառն է թէ, եւնի Ղաւտիկիէ ժողովոյն Գ. կանոնն չի համեմատուիր հան Աւրգ. Աւաքեւցոյ հետ, այլ պարզապէս Նիկիական կանոնին զարգացման պատճառութեան համար կը յիշատակուի: Արեւիկ պարզ է ինչպիսի կը զարմանաւ Թարգ. Լեղինակին Լ. Տաշեանի խօսքերէն այնպիսի եզրակացութեան հասնելը: ի վրայ: Վասն զի Տաշեան զԱւաք. Աւաքեւցոյ կը գնէ մերձաբարպէս 380ին գրուած (էջ 71.) հետեւաբար մի եւ նոյն ժամանակ չէր կրնար 825ին իմրում ժողովի թի կանոնաց աղբիւր գնել: Այսպիսի եզրակացութիւն մը իրեն փաստ գնելէն ետքը զարմանալ չէ որ համեմատիչ չեղեաւ Տաշեանի, երբ « Անիկիք եւ զկանոնական յարթընտր յաւաքեւցոյն, կրեան խօսքն ստորականի համար կ'առնու, որովհետեւ այն Աւաք. Աւաքեւցոյի թարգմանութիւնն է գարուն յատուրոյն եղած եր արդէն. » ինչու. կը հարցնէ Լեղինակը. չեմ հակառակումս որովհետեւ որս (Տաշեանի) կարծիքով գուցէ այդ ժամանակ յաւանդուք գեւ խմբագրուած չէր. այն ինչ երբորք փաստին մէջ մի զիմ վերեւ ընդունեց (1), որ ստորականի ծիւ կանոնի աղբիւրը յաւանդու 2 է (!): Եթէ յաւանդուք խմբագրուած չէր, ինչպէս կարող էր ստորականի համար աղբիւր լինել » (էջ 49—50.) Աւերբոյր կը համարիմ ցրեւ տողերս. վասն զի, ինչպէս տեսանք, Տաշեան

զ ցուցման մէջ այսպիսի բան մ'ըսած չէր: Լեզիկանը չ'ընդունիր թէ Առաքելական կանոնք «Ե գորում զեւ խմբագրուած չէին» (էջ 50), որուն յորինման փամանակն ըստ եւրոպայի քննադատից մինչեւ Ե գորում Բ կէն զ յետածգուի:

« Կ'անցնի Ըսհայկական ժողովոյն վարդ. Առաքելոցն թէ Ասար. Կանոններէնդատուելուն: Տաշեան առաջինը կը հաստատուի, այս ինքն թէ Ըսհայկական ժողովը գործածած է վարդ. Առաքելոցը, իսկ Ասար. Կանոնաց անձ ծանօթ եր: Լեզիկանը ընդ հակառակն վերջինին կը մտնի: Մինք չենք ուզեր ծանրանալ այս կեանք վայ: Տաշեանի համեմատութիւններն կը տեսնուի թէ անկարգն է ժոտել Ըսհայկական ժողովոյն վարդ. Առաքելոցի ծանօթ ըլլալը. թէ Ասար. Կանոնք եւս ծանօթ էին, հաստատուելու համար նախ հարկ է այն կանոնացոյց փամանակին թարգմանութիւն մը ցոյց առլ որ գծուարին է: Լեզիկանն ի մէջ կը բերէ ի զրու. Տաշեանի կարծեմ, ի մէջ այլոց ծննդեան տունին առթիւ Ջ գարուն եղած վիճարանութիւններն. երբ մեծ գեր կերտ խաղալ վարդ. Առաքելոցը, եւ սակայն ոչինչ յիշատակութիւն կ'ըլլայի: Յիշուիլ կամ չ'իշուիլը, այս օրս մեզի համար ոչինչ նշանակութիւն կրնայ ունենալ, քան որ ապահով գիտենք որ վարդ. Առաքելոց Ե գարուն յարաբերոյն թարգմանուած է. որուն վրայ չենք յուսար թէ արարկոյց յարուցուի: Իսկ թէ ինչն ապա չէ յիշուած Ջ եւ յաշարգ արարու ինքորց առթիւ. պատճառն է, վրան զի չեն գտած իրենց ձեռքն օւնեցած վարդ. Առաքելոցի մէջ: Արդի բնագիրը կը լուծ ծննդեան տունն նկատուար, եւ այս նիթագրել կու տայ թէ ոչ ժամանակներն ձեռնուած է հայերենի մէջ ծննդեան տունն յիշատակութիւնն Յայտնութեան քով: Ուստի կարելու է նախ հին (Ջ—ԺԳ արարու) ձեռագրաց մէջ փնտակ զայն:

Էջ 56—66 կը խօսի Յարգ. Լեզիկանը «Առաքելական վարդադրութեանց, վրայ, համեմատութեամբ իւր ծրագրին նոյնպէս շատ երկար: Առ այս իրբեւ աղբիւր ծուռայած են Լեզիկանին քան մը ուսու Լեզիկանկաց գրութիւններն: Անշուշտ լուռագոյն բրած կ'ըլլար «Լայոց կենդ. Իրուուրդի» Յարգ. Լեզիկանին, ի՞նչէ, երբ կը խօսի (էջ 60—61) առաքելական սահմանադրութեան վրայ, փոխանիկ շատերուն անմատչելի ուսու կապանի կամ Բլագոքրուումիկ յօդուածներն յիշելու, յիշեր ի մերպոնց Լ. Կարժրճեանին հաստատու «Սրբազան Պատարա. գամատոյցը Լայոց» գործին մէջ:

Լեզիկանին միայն ուսու աղբիւրներ գործածելովը զգալի կերպով կը տեսնուի ուսուներէն աղբիւրութիւնն: Կարգ մը յայտնի անուններ պիտիպի կերպարանափոխութեանց ենթարկուած են որ առաջին հայեցուածքին ուսուներէն անտեղեակի մը անհարկն պիտի ըլլայ գուշակել: Ա. յայտն. Իերպղուս (էջ 39), զոր նախնիք Հերպղուսի շքելով զ բաւականանային: Արիւր (40) — Անանկիտաս. Արիւր (40) — Ամբի-

լարիտ. Ելիշի (41) — Լեզիկանկաց, Գնկմար (53) — Հինկմար (Hinkmar). Պարսկեան (43) — Փերսիկեանս եւն եւն:

Էջ 67—140 կը գրուեն Ա եւ Բ առաքելական կանոնք. յառաջ կը բերուի նախ կանոնաց համառոտութիւնն աշխարհարար, որոց իւրաքանչիւրն սակ զեւրոպայ եւ նոյնիւրութիւններ. ապա (էջ 116—140) կու քան անոնց գրութար բնագիրներն: Մեկընթացեան, ինչպէս կը խոստովանի (էջ 67), արամաբարութեան տակ 40 ձեռագիր օւնեցած է Էլիմասնի Մատենա. դարանէն, սակայն ընթերցողք ոչինչ գաղափար պիտի կազմեն այն 40 ձեռագրաց վրայ՝ երբ ձեռք տեսնուծ ձեռագրաց, վրան զի ուղիւղը հարուած է Լեզիկանը համեմատութեանց ընթերցումը նշանակել: Բայց յայտնի է որ ընթերցումներն գնելով ոչ թէ գրութիւնն պիտի ծանոթանան, այլ մանաւանդ գնահատելու եւ գիտնաց սերունդի վրայ պիտի ընծայեցնէր: Ինչպէս յաշարգ քննութեան մէջ պիտի ցուցնէք, այս 40 ձեռագիրներն հրատարակութեան հնմ ծառայող բնագիրն եւս յաշարգ եւ ընտրելագոյն մը չէ: Ըստ մեզ բոլորովն անպետ են հոս եւ ի յաշարգ կանոնաց աշխարհարար թարգմանութիւն ընկն եւ ապա անոց բնագիրը հրատարակելը. վրան զի եթէ ձեռնագրութիւնն օւնալը գտատեղիք համար պատարակուած էր նիթագրելի է անոր գրութարի քիւ մը հմանութիւնն. իսկ եթէ ժողովագրական գտատեղիքն եւս նպատակը զիտուած է, շատ փոքր գաղափար պիտի տան ընդատակ կանոնաց այն համառոտութիւնը: Լուռագոյն կ'ըլլար թերեւս, եթէ միայն գրութար բնագիրն գրուեր էր անոնց ներքեւ գծուարմանայի ստեղծանք պարզուեր համեմատութեամբ յոյ կամ ուրիկ սկզբագրաց, որով կանոնաց բուն ոգին կ'իմացուեր: Յայն, ասորի, լատին, ինչպէս նաեւ եւրոպական արդի գիտնուր լեզուաց հմանութիւնն անհրաժեշտ կը կարծենք այսպիսի ծանր ձեռնագրութեան մը համար, եւ որ սակայն, ինչպէս կ'երեւայ, կը պակտի Յարգ. Լեզիկանին:

Էջ 141—178 զեռնուած են երեք տիեզերական ժողովց կանոնք աշխարհարար թարգմանութեանը. էջ 254—268 կը գրուեն անոնց գրութար բնագիրները: Ինչպէս յայտնի է, նիկիոյ ժողովոյն կանոնաց կրկին թարգմանութիւն օւնեցանք երբ առաջինը սակեցնիլ արար թարգմանչաց ձեռագր. եւ երկրորդը Ե գարու վերջերն. կայ խմբագրութիւն մ'ալ, որ ձեռագրաց մէջ Բ նիկիական կը կոչուի: Լեզիկանը զանց բրած է հրատարակել այս համառոտը: Առաջին թարգմանութիւնն անհետացած է այժմ: Բ թարգմանութիւնն կը գտնուի առ հասարակ ամեն կանոնագրաց մէջ: Յարգ. Լեզիկանը այս Բ թարգմանութեան եւ Բ նիկիական կանոնաց համար կը գրէ. «Չարմանակ է, որ Լայոց ձեռագրերն մէջ նիկիային յատկացած 20 կա-

1 Քիչեան 1897, էջ 83—84:

1 Արիւրը 4 հատու, ուր կը հարկուրին լեզիկանը Ելիմասը, ինչպէս հոս, որ արեւմտ մը Յարգ. Լեզիկանին ուշագրութեան փոխած է:

նոնները աղաաղուած են, իսկ նոյն ձեռագրերում նոյն կանոնները յետոյ գրուած Բ-նիկիական կղզուած կանոններէ մէջ միւշ են առանց աղաաղութեան. միակ պատճառը կարող եմ համարել այն, որ լրճութիւնը ներշնչութեամբ է ինքրհետեւ Ե-այնի բնութիւնն էր գտար կէտ. իսկ իսկականները երկու են եղել ու կցկուար է ինքրհմանուել. Այս բանն շատ փարտեր կարելի է գտնել մեր կանոնագրքերում” (էջ 145.) Եւ օրինակ կը բերէ “ցնիկի բառը, որ շնական պիտի թարգմանուի, Բ-լըբ (?) ձեռագրերում գրուած է շնական, սակայն “շնական” գրուիլը ոչ թէ թարգմանչէն է, հապա տրու օրինակողնէ: Եթէ էւզիկանն այստա բուն Նիկիական եւ Բ-նիկիական կանոնաց թարգմանութեան եւ յորինման զարանիլը պարզած կը կարծէ, դեռ իրականութեան շատ հնուու է: Բ-նիկիական կանոնք ոչ թէ յունարեան լրանակ թարգմանութիւնը ըլլալուն պատճառաւ լրագոյնն եւ բնագրին աւելի միարան են, այլ սերիչ մէկ պատճառաւ, որուն իսկլատուութիւնն Յարգ. Էւզիկանին սահմաններն մէջ գտնուողներուն չէր կրնար ծանօթ ըլլալ: Մեր Հայերեկագէտ Մեծ. Հ. Յ. Գալթըրեան իրեն սեղակական նրբագինն եւ ճաշկագետն քննութեամբ կը ցուցնէ թէ Բ-նիկիական Ա - Ի (ի յայտ առաւ թ.) կանոնաց խմբագիրը աւելն ունեցած է Նիկիական կանոնաց Ա եւ Բ թարգմանութիւնքն այլ եւ անոնց վրայէն

յերկրած է այս համառութիւնն: Եւ յիբաւի ալ ոսկերէն գարու ճառեմագրաց առանձնայատուկ լեզուին եւ Ա եւ յալորգ գարու լեզուի ծանօթ մը պիտի շարունակէր նոյն զարկացուն յանգի, ակնարկ մ’արձակելէն ետքը: Երկու թարգմանութեանց տարբեր բացայայտ կը տեսնուին, որով թէ գրուած ըլլալին Ա թարգմանութիւնն ճաշկուածներն ոսկերէ, իսկ Բ թարգմանութիւնն ճաշկուածներն գունճա թատանքով: Այս ճաշկուածներն երբեմն ամբողջ համառածեցով կըսած են, եւ երբեմն միայն ինչ ինչ ապացուանէ, լով եւ բարեբով: Տեղոյս չէ աւելն օրինակներ յամանել:

Կ. Պոլսոյ ժողովոյն կանոններէն, ինչպէս ծանօթ է, մեր կանոնաց մէջ 4 կանոն միայն կը գտնուի, որոն կը համապատասխանն եւ Գիտն. Փոքր հուպարածոյն, Էւզիկանի յալորդու թիւնն կը դեռ աշխարհալը թարգմանութեամբ միւշ 3 պահանջներ ալ (էջ 164—172) ստային ոչ թէ յայն բնագրէն թարգմանելով, այլ պարզապէս ուսու պարբրաց մէջէն, որոնց շարութիւնն թէ որչափ վտանգելի կրնայ ըլլալ, բերելը ոչ Կ. Պոլսոյ սուրբ ժողովոյն Ա եւ Բ կանոնաց թարգմանութիւնն, անոնց հանդէպ զինով հնարոյն հոյ թարգմանութիւնն եւ Էւզիկիկի հրատարակած յունարէն բնագրին վրայէն նոր մը:

Հոյց ԵՒԷ. Կ. ԵՂ 164.

Ա. Հոյցեր, որոնք հրատարակ են Կ. Պոլսում, որոյնքն, թող չիտուի այն հանրածախը, որը 318 Հայրապետներ Ռեդիքի Թեմայի Նիկիական ճաշկուած ընդունաներն եւ մնաց ստեփոսի, եւ ճաշկի է ներարեւում իւրաքանչիւր սուրբ, որ է Եւսիպոս, Անանաս, Արտակոս կամ Եսապոս (սիւ), Անտրիստոս կամ Հոսիստոս, Արեղէն, Մարկէնցի, Փարիսեան եւ Ապողոնարեան: Կան Բ. Աճեմ ֆ աշխարհի եպիսկոպոս Լորտաթի իւր յարառութեամբ իւր աշխարհի սահմաններէնց գարու եւ եկեղեցիները շխտանի, հոյսը համայն կանոններ Ոչըրածոգրոյն Յուրիպոսը կրաւարթ Անիլիլի իկվիմիլը: Սորենեան եպիսկոպոսները կրաւարթ են:

Մի փոփոխեցնէ հուպար 318 հարցն որը է Նիկիա Բիթանիացոց ժողովոցն, ալ կացնէ ճաշկոցն, եւ ճաշկոցի Թեմայի Հերթիստութիւնն եւ ճաշկուածն Եւսիպոսին կամ Անանասին (Անանասին), եւ Արտակոսին կամ Եսապոսին, եւ Արեղէնին կամ Հոսիստոսին, եւ Մարկէնցի, Ղլարիկէնցի, եւ Փարիսեանցի, եւ Ապողոնարեանցի (Hefele CG. II. p. 14): Այլը թեմոց եպիսկոպոս ֆ երթիցն յայտար (յարտասահման) եկեղեցիս չիփովել զեկեղեցիս, այլ ըստ կանոնաց՝ Աչըրածոգրոց եպիսկոպոսմիայն ըրեպիստոթ ինն Եւսիպոսին, իսկ Արե. եւեան եպիսկոպոսը վտան Արե-

Ալ Խոսիկ զհաստ սուրբ հարցն Յեժէիցն, որը է Նիկիա Բիթանիայ ժողովոցն, այլ եւ Յայ Եմա հաստառառ. եւ Եւզիկէ գտնուած Հերանասն. եւ յայտանպէս զԵ. Եւսիպոսին. որն ինն Անանասին, եւ Արտակոսին, եւ Արեղէնիստոցն (սիւ) եւ զԵ. Եսապոսին, եւ Արեղէնիստոցն կամ Հոսիստոսին, եւ Մարկէնցի, Ղլարիկէնցի, եւ Փարիսեանցի, եւ Ապողոնարեանցի (Hefele CG. II. p. 14): Ոչը որտաւոյ ջան զիւրոց կարգուորութիւնն են եպիսկոպոսը ջան պարտ սահմանն որ եկեղեցիք են, ոչ զիւրոց է Ի վերայ երթմանն եւ չիփովել զեկեղեցիքն, այլ ըստ կանոնաց: այս փոփոխի մէջ գրուածն Էւզիկիկիկի եւ Աչըրածոգրոց եպիսկոպոսին, որ յեպիսկոպոս եկեղեցիքն են ստարեկնէ:

1 որ Նիկիական ժողովոյն կանոնն է: 2. Գալթըրեան Բ-նիկիական կանոններն պարզա էր գտան. ԱՒ-ԱԲ Անիկիական ժողովոյն. ԱԸ-ԽԵ Նիկիական ժողովոյն, 20-21 Գալթըր, 22Գ, Անիկիական, 2Բ-2ԺԳ Ղարապիկոյն, որոնք նմանապէս Ա եւ Բ թարգմանութեանց խաւարթ մ’են. բերելը այս նորաստեղ խմբարութեանն հաստառն զէ:

Կան ԲԻԳ. “Աճը յալորգ Կանոն ԺԵ. Անիկիականց երկուքն եւ սուրբ ըստ հրա. Մովսէս-Պատմկա աղագը եւ Հեւթի կցն է կանոնները երկուքն կամ սուրբ մնայ կամ կըն զիւրապիսոցն երկուքն կամ սուրբ են ապա կեթէ կամայնց, կապուանը, կամ այլ որ է պահանջն է մոյ: Ապա կեթէ պահանջն (կամ պիճը համարեցն.) միշտ զրան յամարեցն է ճաշկել համարն որ ընդ մոյն անկանից: մարտիկ, կերեցն, եւ ֆ

(կամ հարցն է ֆման), ըստ զպատար, կեթ կամէ կցն պահանջն, եւ ոչ անպարզ կապահանջն, ընդունել կանոններու, ըստ վերին յարթութեան, ապա կեթէ որ անէ ճահանայութեանն պիճը համարեցն կամ զքանն (ու ԺԳ կանոն Անիկիական): Նոր եւ հոյ որ կցն է ֆ փոփոխի մէջ գրուածն Էւզիկիկիկի ընդ կարգ են կերն, ըստ Գալթըրեանի, կերեցոյ: թարգմանել միտութիւն. Կերն են:

Թէ իրոց Բ-նիկիական կանոնաց մէջ գտնուան Ա. թարգմանութեանն է, յայտնի կը տեսնուի նախ լեզուին յատկութեանն, եւ երկրորդ կեթէ համառուութեանն աստիճանը: յալորդն թարգման հրա, որուն անձնայն մասամբ կը համապատի: Աւելորդ կը համարելը հոս զինէ յունարէն թարգմանի:

մայն արեւելքը՝ պահելով Ամուրքի եւ պիկիպոս առաւելութիւնները ինչպէս Նիկիպոս կանոններով ընդունուած են թիւը (πρωθεις) ստորիւրեւեւ կեղծուցայ. եւ Ասիայ թեմոց եւր. որ ինչ Ասիայ անկ են, կառավարեցին. եւ Պոնտոս եւր. զՊոնտոս իր եւեթ. եւ Թրակիոյ եւր. մայն զՊոնտոս իր սեպեն:

Ենց եւեթ Հոգասցին, պահեցին ի իսկ որ յարեւել եպիսկոպոսն են գործելուն կարգաւորել. պահելով որ ինչ ի կանոնք իւր ժողովոյն աւանդութեան զանազան կեղծուցան մայն, եւ որք ընդ Ասիայն են կարգաւորութեան կեղծուցանունը, որ ինչ Ասիայ մայն կարգաւորութեան և անուարինէւ որք ի Պոնտոս՝ զպոնտացոցն մայն, եւ որ ի Թրակիոյ՝ զթրակացոցն մայն:

Իսկ անկէ եպիսկոպոս որք արտաք ի կարգաւորութեան են որ ի մերայ երթում աւ ի նեանդարել. եւ կամ այլ ինչ իմք կեղծուցան անտեսութեան: Իսկ ի պահելու կանոնն որ ինչ գրեւ և զան կարգաւորութեան յայտ և թէ ի բարձրութիւն յուշանդին ժողովն կարգաւորեցն սրբոց հրատարակեց ի Նիկիոս, իսկ որ ի բարձրագոյն արքան են եկեղեցին Առաւելու, անուարինէւ պիտոյ և ըստ ստղոսուցան, թեան որ կարգեալ և ի հարանցն:

Ենց կանոնները ՀՏԻԻ Իրուստ շտեմնի կրօնական աշխարհի սահմանք թէ նեանդարութեան եւ թէ կեղծուցան որ եւ և կարգաւորութեան Համար: Արեւելքեւ կանոնները կեղծուցան անաշխարհներ մասին պահպանելով, իւրաքանչիւր աշխարհէ դարեւրը կարգաւորեն նոյն աշխարհէ եպիսկոպոսներէ ժողովով. ինչպէս որքան և Նիկիպոս: Այլուպէ ժողովուրդներն ստատոյ կեղծութիւնը դիտել կտաւ զարուսն միշտ. հիստ պահպանուած հարեւր ուղորութեան:

Սեղծ եպիսկոպոս Ք իշխեցին արարա զան զի բնանց թեան վան նեանդարութեան կամ վան այլ ինչ իրք կեղծուցան անտեսութեան կանոն: Պահեալ կանոնն, որ վան թեմոց տուեալ է, յայտ իսկ է, զի յուրաքանչիւր զուտակ (δραχμα) զուտակ ժողովն Հոգայ զգեաւ, ըստ սահմանցն որ ի Նիկիոս կարգեցան: Զեկեղծեցն Առաւելու, որք ի բարձրութիւն ժողովուրդ: պարտ և ըստ սղմ կարգաւորութեան կառավարել, որ առ հարս ի զորութեան էր:

Ենց կանոնները ՀՏԻԻ Իրուստ շտեմնի կրօնական աշխարհի սահմանք թէ նեանդարութեան եւ թէ կեղծուցան որ եւ և կարգաւորութեան Համար: Արեւելքեւ կանոնները կեղծուցան անաշխարհներ մասին պահպանելով, իւրաքանչիւր աշխարհէ դարեւրը կարգաւորեն նոյն աշխարհէ եպիսկոպոսներէ ժողովով. ինչպէս որքան և Նիկիպոս: Այլուպէ ժողովուրդներն ստատոյ կեղծութիւնը դիտել կտաւ զարուսն միշտ. հիստ պահպանուած հարեւր ուղորութեան:

Երկուր կը խոսի Եարգ. Հեղինակը թէ Կ. Պոլսոյ ժողովոյն միւս 3 կանոններն ալ ընդունելի են Հայաստանի կեղծուցայ, քանի որ չէ անուամբ հիշեալն կանոնագրոց մաս: Ասայ կը պատասխանէ հարցողն: Ըստ մեզ ջորջիպի որ ինչիւր Հայոց իրաւունքի վրայ է, եւ չեղք ուղեր Հայաստանի կանոնագրէի սահմաններէն գուրս կ'ըլլէ, բոլորովին անպէտ է անուսը խառնել Հայոց իրաւունքի հետ: Թող այն, որ այս երէկ ինքնուր 381 թիւի վրայով ձգուցան լին, այլ 382 թիւ նշանակեալ է Կ. Պոլսոյ զուսմարուած ժողով մը. եւ այս պատճառաւ ալ չի Գրիգորիոս Օտքը եւ ոչ ալ Հայ թարգմանիչն (Ջ. Է զար) ասած են իրենց ժողովանոյց մէջ, որոնց կը միաբանին Սոկրատ, Սոզոմենոս, Թեոդորոսաւ:

Միշտ երբ որք անուն արքայութիւններն. միանգամայն Եարգ. Հեղինակին իրեն զարարի ընդիր ասած օրինակին ինչուսթիւն, վան զի Համեմատելով մեր քով գտնուած կրկին օրինակներու հետ, շատ խնդհ գտանք զայն արդէն իսկ այս փոքրիկ Հաստածի մէջ. եւ չեղք կրնար զուլ մեր զարմանք, թէ ինչպէս 40 Անուարաց մէջէն այս սխալաշատ օրինակն ընտրուած է:

Ենց կանոնները ՀՏԻԻ Իրուստ շտեմնի կրօնական աշխարհի սահմանք թէ նեանդարութեան եւ թէ կեղծուցան որ եւ և կարգաւորութեան Համար: Արեւելքեւ կանոնները կեղծուցան անաշխարհներ մասին պահպանելով, իւրաքանչիւր աշխարհէ դարեւրը կարգաւորեն նոյն աշխարհէ եպիսկոպոսներէ ժողովով. ինչպէս որքան և Նիկիպոս: Այլուպէ ժողովուրդներն ստատոյ կեղծութիւնը դիտել կտաւ զարուսն միշտ. հիստ պահպանուած հարեւր ուղորութեան:

Ենց կանոնները ՀՏԻԻ Իրուստ շտեմնի կրօնական աշխարհի սահմանք թէ նեանդարութեան եւ թէ կեղծուցան որ եւ և կարգաւորութեան Համար: Արեւելքեւ կանոնները կեղծուցան անաշխարհներ մասին պահպանելով, իւրաքանչիւր աշխարհէ դարեւրը կարգաւորեն նոյն աշխարհէ եպիսկոպոսներէ ժողովով. ինչպէս որքան և Նիկիպոս: Այլուպէ ժողովուրդներն ստատոյ կեղծութիւնը դիտել կտաւ զարուսն միշտ. հիստ պահպանուած հարեւր ուղորութեան:

Ենց կանոնները ՀՏԻԻ Իրուստ շտեմնի կրօնական աշխարհի սահմանք թէ նեանդարութեան եւ թէ կեղծուցան որ եւ և կարգաւորութեան Համար: Արեւելքեւ կանոնները կեղծուցան անաշխարհներ մասին պահպանելով, իւրաքանչիւր աշխարհէ դարեւրը կարգաւորեն նոյն աշխարհէ եպիսկոպոսներէ ժողովով. ինչպէս որքան և Նիկիպոս: Այլուպէ ժողովուրդներն ստատոյ կեղծութիւնը դիտել կտաւ զարուսն միշտ. հիստ պահպանուած հարեւր ուղորութեան:

Ենց կանոնները ՀՏԻԻ Իրուստ շտեմնի կրօնական աշխարհի սահմանք թէ նեանդարութեան եւ թէ կեղծուցան որ եւ և կարգաւորութեան Համար: Արեւելքեւ կանոնները կեղծուցան անաշխարհներ մասին պահպանելով, իւրաքանչիւր աշխարհէ դարեւրը կարգաւորեն նոյն աշխարհէ եպիսկոպոսներէ ժողովով. ինչպէս որքան և Նիկիպոս: Այլուպէ ժողովուրդներն ստատոյ կեղծութիւնը դիտել կտաւ զարուսն միշտ. հիստ պահպանուած հարեւր ուղորութեան:

Ենց կանոնները ՀՏԻԻ Իրուստ շտեմնի կրօնական աշխարհի սահմանք թէ նեանդարութեան եւ թէ կեղծուցան որ եւ և կարգաւորութեան Համար: Արեւելքեւ կանոնները կեղծուցան անաշխարհներ մասին պահպանելով, իւրաքանչիւր աշխարհէ դարեւրը կարգաւորեն նոյն աշխարհէ եպիսկոպոսներէ ժողովով. ինչպէս որքան և Նիկիպոս: Այլուպէ ժողովուրդներն ստատոյ կեղծութիւնը դիտել կտաւ զարուսն միշտ. հիստ պահպանուած հարեւր ուղորութեան:

Ենց կանոնները ՀՏԻԻ Իրուստ շտեմնի կրօնական աշխարհի սահմանք թէ նեանդարութեան եւ թէ կեղծուցան որ եւ և կարգաւորութեան Համար: Արեւելքեւ կանոնները կեղծուցան անաշխարհներ մասին պահպանելով, իւրաքանչիւր աշխարհէ դարեւրը կարգաւորեն նոյն աշխարհէ եպիսկոպոսներէ ժողովով. ինչպէս որքան և Նիկիպոս: Այլուպէ ժողովուրդներն ստատոյ կեղծութիւնը դիտել կտաւ զարուսն միշտ. հիստ պահպանուած հարեւր ուղորութեան:

Ենց կանոնները ՀՏԻԻ Իրուստ շտեմնի կրօնական աշխարհի սահմանք թէ նեանդարութեան եւ թէ կեղծուցան որ եւ և կարգաւորութեան Համար: Արեւելքեւ կանոնները կեղծուցան անաշխարհներ մասին պահպանելով, իւրաքանչիւր աշխարհէ դարեւրը կարգաւորեն նոյն աշխարհէ եպիսկոպոսներէ ժողովով. ինչպէս որքան և Նիկիպոս: Այլուպէ ժողովուրդներն ստատոյ կեղծութիւնը դիտել կտաւ զարուսն միշտ. հիստ պահպանուած հարեւր ուղորութեան:

1 Հմտ. պահպանմամբ Hefele, Conciliengeschichte. Freiburg 1856. p. 13—14, 19 եւն:

Ենց կանոնները ՀՏԻԻ Իրուստ շտեմնի կրօնական աշխարհի սահմանք թէ նեանդարութեան եւ թէ կեղծուցան որ եւ և կարգաւորութեան Համար: Արեւելքեւ կանոնները կեղծուցան անաշխարհներ մասին պահպանելով, իւրաքանչիւր աշխարհէ դարեւրը կարգաւորեն նոյն աշխարհէ եպիսկոպոսներէ ժողովով. ինչպէս որքան և Նիկիպոս: Այլուպէ ժողովուրդներն ստատոյ կեղծութիւնը դիտել կտաւ զարուսն միշտ. հիստ պահպանուած հարեւր ուղորութեան:

Ենց կանոնները ՀՏԻԻ Իրուստ շտեմնի կրօնական աշխարհի սահմանք թէ նեանդարութեան եւ թէ կեղծուցան որ եւ և կարգաւորութեան Համար: Արեւելքեւ կանոնները կեղծուցան անաշխարհներ մասին պահպանելով, իւրաքանչիւր աշխարհէ դարեւրը կարգաւորեն նոյն աշխարհէ եպիսկոպոսներէ ժողովով. ինչպէս որքան և Նիկիպոս: Այլուպէ ժողովուրդներն ստատոյ կեղծութիւնը դիտել կտաւ զարուսն միշտ. հիստ պահպանուած հարեւր ուղորութեան:

Ենց կանոնները ՀՏԻԻ Իրուստ շտեմնի կրօնական աշխարհի սահմանք թէ նեանդարութեան եւ թէ կեղծուցան որ եւ և կարգաւորութեան Համար: Արեւելքեւ կանոնները կեղծուցան անաշխարհներ մասին պահպանելով, իւրաքանչիւր աշխարհէ դարեւրը կարգաւորեն նոյն աշխարհէ եպիսկոպոսներէ ժողովով. ինչպէս որքան և Նիկիպոս: Այլուպէ ժողովուրդներն ստատոյ կեղծութիւնը դիտել կտաւ զարուսն միշտ. հիստ պահպանուած հարեւր ուղորութեան:

2 Ենց կանոնները ՀՏԻԻ Իրուստ շտեմնի կրօնական աշխարհի սահմանք թէ նեանդարութեան եւ թէ կեղծուցան որ եւ և կարգաւորութեան Համար: Արեւելքեւ կանոնները կեղծուցան անաշխարհներ մասին պահպանելով, իւրաքանչիւր աշխարհէ դարեւրը կարգաւորեն նոյն աշխարհէ եպիսկոպոսներէ ժողովով. ինչպէս որքան և Նիկիպոս: Այլուպէ ժողովուրդներն ստատոյ կեղծութիւնը դիտել կտաւ զարուսն միշտ. հիստ պահպանուած հարեւր ուղորութեան:

ունենք, յիշատակութիւնն միայն ընկելով կ'անցնի: Զկրօնաց իմանալ թէ ինչո՞ւ չէ անձուած այս կանոնները գոնէ գրաբար ընդգրաւ: Վասն զի սասնք եւլ մեզ դեր յաղաքումն են յաշրջ գրաբար ժողովներու կանոնաց վրայ: Ըստ կր լայնայ Ա մասը: Տեսնենք համարածք Բ մասն հետս

2. «Արձայն զգլխոսն ժողբը նախարանութենէ ընդ (էջ 307—313) վերջէ, ուր կը խօսի յընդհանուրն Հայաստանի ժողովող թուոյն վրայ, կ'անցնի Աշխրատու Ա. Ժողովոյն: Ըստ իրաւայի է Հեղինակին այն ըմբռնումն թէ յեանագոյն պատմիչը «ոչ մի իրաւաբանական արժէք չեն կարող ունենալ» (էջ 360) հողայն պատմութեան համար, եւ այս սկզբամբ կը մերժէ Աղաբարձապատու Ա. Բ. Դ. Աշխրատու Բ. ժողովները, որոնք յիշատակութիւնը չէ գտնուիլ ժամանակակից պատմագրաց ջրով: Բայց անհիշելի կ'երեւայ մեզի այն երեք պարտութիւնը թէ Հայց կամողիկասաց կեանքայն թեման բաժնուիլը եւ ինքնազուխ բլլալն Արշակ Բի որքն սկսու, այս ժամանակի մի միակայանութիւն Փառասո՞ ոչ ինչ կը յիշատակէ այս կարեւոր յոյսով: մնանա՞նք թէ է ընդհակառակն:

Ամբողջ ժողովը դնէ Աշխրատու ժողովն 365ին (313—319) Բ ժողովն ընդհանրելով 447ին (էջ 319—356), որուն կանոնաց նորս աշխարհաբար թարմ մտնութիւնն գետեղուած է եւ տպագրաբար ընդգրկող (341—56), առանց համեմատութեան ձեռագրաց:

Ասանց ուշադրութեան շնորք սպեր թողուլ Հեղինակն, սակց կրկնած այն զարգացրի իբր թէ «Այս ժողովում եւ ինչպէս եւ նախընթացում մտնուցումն էին Տաղեօրական եւ աշխարհական ստորը. ամեն անակ գառակազուլ» (էջ 320), նայն էլ 361): Աշխարհականաց ժողովի մը ներկայ գտնուիլը, ջրա մեջ, ամենին նշանակուած թիւն չէ կրնար դանձր ժողովոյն հետեմ համար վասն զի, ինչպէս յայտնի է, ժողովի մը ելլան յարախնդի է ինչպիսոցայն ներկայութիւնն: Իսկանց որք ոչ ոչ, իսկ կեդրականացը կամ աշխարհականացը պատահական, որունք ժողովի մը մաս չեն կրնար համարուիլ եւ ժողովոյն ինչոցը մէջ իտանուիլ իրաւասունորէն: Այս պատճառաւ է ահաւասիկ, որ կը գոչեն Շահապիվանի ժողովոյն մէջ իշխանութեւն, եւ ահաւասիկ աշխարհական գասակարգը: «Չեմքուր կարգն Ա. Գրիգորի եւ գլխաբեգի. եւ զԱհակայ եւ զՄաշայի դուր (նպակիրպոյցք) այլքուն հաստատեցէ, եւ մեր (իշխանը եւ ժողովորդքս) սխարժեցուլ յանձն ունիլք»: Կարծեք թէ եպիսկոպոսք ժողովուս բարոյն թ մի կողմ եւ իշխանք անընթացով: Եր դատուած անոնցմ կ'արտապակեն Այսպիսի զգլխեր ոչ թէ Հայոց ջրով կը. պատահին անաղբն անգամ, սկստիլ շատ սոցիք եւս կը ստանանք նոյնպէս պատահած: Եր բունս առ այս Հեղինակի, ժողովոց պատմութիւնն միայն ձեռք առնուլը եւ թերթիլն է Գ. Ժողովն Բ. 507ին: Այս մեզ բուական անճշտութիւնները կը նշմարեն այս ժողովոյն պատմութեան մէջ (էջ 356—61): «Հայոց կեղծ. իրանուրքն Արժու. Հեղինակն

ժողովոյն տարին կը համարի 507. սակայն փոքր ինչ անճիշտ է սոյք, որուն մտադիր ըսած էրեք կարծի կ'արժու շարժել: Ահաւասիկ տարւոյն Փետրուար թուոյն մէջ (էջ 42): Բարբեդի Ա թուղթը գրութեան թուական կը կրէ «Կառուսայ ժը տարին»: Բայց ինչո՞ր կրոյ ըլլալ, ինչպէս մտադիր կ'ընէ Հ. Գաղթընքն: (Կրասախոսի կեղծիք եւս Բ. արժու): Կառուսայ - 18րդ տարւոյն վրայ, վասն զի Կառուս բառ Նեղորէքի 488ին զգհ լլաւ: Բայց ար թուապատմութիւնն 4 տարի խախտնեց ջրամայ (496—500), հետեւաբար (488 + 18 =) 506 (+ 4 =) 510. Ըստ այսմ պէտք է երեք պարթև թէ Բարբեդի Ա թղթին մէջ յիշուած ժողովն գրամարտած Բ 510ին, Բարբեդի Բ թղթին մէջ եւս կը տեսնուի ժողով մը: արդ՛հետեւ. թուղթը կ'արժուսի Կարթողիկոսէ, եպիսկոպոսներէն շատ գառուսայ եւ ըստ ստոր, յամենայն ուխտ Ա. Եկեղեցւոյ մերջ եւ յիշանայ Աղաբար Մամիկոնի տեսանէ եւ ի Հայոց Մարգարանէն, եւս: Գրութեան ժամանակն արտաքին նամակին շատ ուշ չերեւար, որովհետեւ Աղաբար սակաւին կենդանի է, որ քուն Սերեգոյի «սակաւ ինչու ժամանակ սարկուս: Բերեմկարելի է դնել 514—5ի մէջեր: Բարբեդին ունենք Գ. թուղթ մին ալ, որ, յժրաստարար ամբողջական եւ բնագրաւ չէ հասած մեզի: Հայոց Կարթողիկոսաց Կիրիսի ճեմ ունեցան ինչոցը մէջ սակայ կը յիշատակուի այս թուղթը, այսպէս մըթմանն Յեղապատ. «Թեպէս ա. յան Կառուսայ» արքայից արքայի ելին ինչո՞ր անու ինչում Գ. Ժողովն մը չու, որ, յժրաստարար գոնի ընկալան, գառամբը Լեւոնի, մեր եւ մեր (Արաց) աշխարհու վարպտեցն եւ իշխանք հեռացան ի հայրաքաղութիւնն նոցա, եւ Բրախուս Բեմբեքը զուրկ դուրի ի միջ մերում մինչեւ ցայժմ», (Գրք իւլ. էջ 165): Նոյնը շատ անգամ կը կրկնէ եւ Արքաւսան Կարթողիկոս, որ ի միջ այլոց կը գրէ առ Կիրիսի թէ Արաց Գարբեդի Կարթողիկոսը «ընդ Երանեկ հարսն մեր հանդերձ անտուցարք իւրովն» նորովս է Բարբեդոյի սրբաբան ժողովը. եւ յառաջ կը բերէ այն ամեն եպիսկոպոսաց անուանք, որոնք ստորագրած են այն թղթին: «Եւ զի այսման նամակն» որ Տայրերն գրով էր, յայտարարութեանն (Գրանոյ) կրեւտա, եւ թարգմանեցաւ այս յԱռհայոց ջրաղբի ի Հուսով Գրքն: Կ'ընէ Արքաւսան Կիրիսի թէ նոցը վթարերէն մեր ջրով ալ պիտի ըլլայ: (Գրք իւլ. էջ 182—183): Ըստ այսմ թէ այսպիսի թուղթ մը գրած է Բարբեդի չէ կրնար տարակուսի տակ ձգուիլ: Արք' որովհետեւ այս թուղթն գրուած է ժողովի մը մէջ, ուր ներկայ գտնուած են Հայոց, Արաց, Արաւոյնց Կարթողիկոսք եւս, եւ նորովս են Բարբեդոյի Ա. ժողովն ու Մեծին Լեւոնի տուճարը: «Զեննի յարթանելոյ թուապարին Հուսովն» թղթին արթանելոյ (Գրք իւլ. 49.) համեմատ, չի կրնար այս ժողովն նոյն ըլլալ Ա եւ Բ թղթնոց մէջ յիշատակուած ժողովոց հետ: Ժողովը գառմարտած կ'երեւայ Ա եւ Բ ժողովներու մէջ սոցի, իբր 512—3, վասն զի Բ թղթին մէջ Բարբեդոյի ժողովն արդէն

մայրական կը համարուի եւ Ձեռնիկ Հենարկինի վարդապետութեան քաջ յարեալ: Ըստ Հ. Գաբրիելեանի Հայք առաջին անգամ հոս ընդունեցան վրայ եւ Աղուանից հետ Ձեռնիկի Հենարկինն, որով եւ Քաղիքցոյնի ժողովոյն սահմանն մերժեցին: "Գուհարման սեղծ այս սեղծ Գուհի Հայոց սասանն եղած չէ: Հայոց նոր տառչը, այս ինքն վարդապետ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, սնուչաւ ասիկա աւելի կենդանանալ ըլլալով Արամատենն, Աղուանից եւ Սիւնիկոստիկներէն զաւու եպիսկոպոսաց համար: Գլխաւորաբար վերջ վարժած էին ուխտաւորութեամբ հոն գալ Արթուրիկին եւ Աղուանաց ժառանգներն ուղեկութիւն բնելու, (Գալիլէեան՝ աղ.) "Հայոց եկեղ. իրաւութի՛ն Յարգ. Հեղինակը ըստ այսմ կը սկսուի, երբ այս զոտ զոտ ժողովներն միայն եւ այն բարդէնի Ա թղթին մէջ յիշուած 507 (= 510) ին ի Գուհին սեղծ սենեցած ժողովին հետ կը նայնացրնէ. եւ ի զուր կը ջանայ "Բազա- զուգաշարդ": Իրանոյ հետ նոյն համարիչէ:

Գ. ժողովն կը համարի Գուհի Բ. 555 ին: Այս ժողովոյ մէջ ըստ վաւերական յիշատա- կարանաց շնորհեցաւ ժնջեան եւ Եայնտնութեան ստեղծու վրայ, զոր առաջին անգամ կը յիշատակէ Սուան-Եովհ. Իմաստաւոր եւ անկ առեալ կ'ար- ձանագրէ Հեղինակը ժողովոյ կանոնաց թուոյն մէջ: Կերտե Բ. Աշտարակեցոյ անուամբ կանոնաց կրկն խումբ սենեքէ կանազարց մէջ, որոնցմ մին 38 եւ միւսն 43 կանոն կը բովանդակէ: Իրաւումբ անվաւեր կ'ընթացնի Հեղինակը Բ. խումբը (43), որուն լեզուն իսկ կը մտնէ յետու- թիւնն: Ե՛լ 370—388 կը բարձի Ա խմբի գրաւոր բնագիրը, իւրաքանչիւր թան գնելով համառոտ աշխարհաբար:

Ե ժողովն եւ Գուհի Գ. 609—610 Արամհամ կաթողիկոսէն զուսմարուած: Ձ ժողովն կը հա- մարի Գուհի Գ. զուսմարուած Կերտե Գ. Հինոյնն՝ հիմնուած Սերէտի մէջ զանուած մեկ թղթոյն վրայ. զուսմարման տարին կը գտն 648: Չգիտեմք ինչ պատճառաւ 648ը նախընտրած է քան 645, ինչպէս կը տեսնուի կանոնաց անկառք. "Կանոնք Գուհի Ս. ժողովոյն, որ յամի շքարդէի Առ- անդիմու կայսեր, որ է (641+4=) 645: Կա- նոններք տես էլ 392—406:

Կընդ ժողովն եւ կանոններն առանց իսկ անուան յիշատակութեան գտն առնուած է:

Է ժողովն եւ Գուհի Ե 719 ին, Յ. Օձնեցիկէն զուսմարուած: Կանոնք էլ 409—424: Է ժողովն կը ճանչցուի Պարտաթի 771 ի ժողովուրդը, որմն սենեքը 24 կանոն. բնագիրն էլ 527—36:

¹ "Իրաւախօն Կեղեցի" Բ. (տնիւ) ուր գտնեցիկ կերպով կը պարզէ ժողովոյս Բարդէնի Բ. թղթոյն հետ սենեցած սղերը:

² Այսպէս կը կոչէ ժողովոյն սեղծ Սուան-Եովհ. Իմաստաւոր, որք զոր մը յուսով Յովհ. Պատմարան յայտնակէս կը գրէր՝ սնուչաւ ստեղծու յուսմարէն նորոգ թարգմանուած բնագրէն Կարգէն անէն ժողով եպիսկո- պոսաց Հայոց, վրայ եւ Աղուանից Ե նոր քաղաքի ի Սիւնիկոստիկին ի Մայրն եկեղեցեաց Հայոց, էլ 88 հրա- ւորութիւն:

Թ ե ժ Երէն-ի 842 ի եւ Աւոյ 970 ի ժողովներն. ԺԱ ժողովն կը հաշուէ Էրեբ 1002 ի ժողովը, ԺԲ՝ Աւոյ 1036 ի եւ ԺԳ՝ Հաւոյն-ի 1179 ի: Վերջիններէս (Թ—ԺԳ էլ 437—447), որոնք կրճարական խնդրոց համար զուսմարուած են, բարեկարգապէս կանոններ չունինք, ինչպէս կը պատահէր արդէն: Սոյ 1204 ի ժողովն "անվաւեր" կը հրատարակուի եւ քանի մը խորով (448—9) կ'անցնի: Վերջին հաւաքոյն ժողովն կը համարի Սոյ 1243—46 զուսմարուած ժողովը, որուն կանոնները Արարիկան քաղաքով ի մէջ կը բերէ (էլ 449—462):

Սոյ ժողովոյ կանոններէն ետքը կը գտնենք 2 էլ հաստուած մը "Լատինասեր կաթողիկոսներ եւ ժողովներ 1238—1361, վերնագրով, ուր Հեղինակը ընդգրկուած ուզուլ կը խօսի Գր. Անուարդեցի եւ անոր յաջորդաց ժողովներու վրայ, առանց իսկ յիշելու հրր եւ ան խմբուած ըլլալը. մինք նպատակ չունինք հոս անոնց պատ- մութիւնն հիւսել, որուն ցանկիսցաք լինուի կրճար գտնել Գր. Հ. Ա. Պալմեանի "Պատմ. կաթողիկէ վարդապետութեան ի Հայոց պա- տուական երկրատնութեան մէջ":

Վերջին ժողով կը բարձի Երասուղի-ի 1651 ի ժողովը, որուն 13 կանոններն բնագրով եւ աշխարհաբար համառոտութեամբ կը բերուի էլ 465—471:

471 ինի վրայ կը կարգանք, "Հայոց Ս. Հարց կանոններն, խորագրով նոր բաժնուած մը. ուր կը ճառուի Առաքելոց Թագուհի (471—479, բնագիրը 490—503), Փիլիպպոսի (479—83) կա- նոնաց վրայ. ինչպէս կը հրատարակէ Մակար Երու- սողանցայ Աղեպիսկոպոսի կանոնները (483—7): Հեղինակը վերջինս վաւերական կը ճանչնայ. սակայն այժման բնագրին լեզուն Է—Ը արտերու լեզուն ճանտանիչ կ'ընէ: Դժուարու կրնայ Մակարայ այս թուղթը հակադրուի Արարիկին եւ Արամհամ կաթողիկոսի թղթանցութեանց մէջ ստեղ յիշատակուած "Երասուղեմի հուսուցը. վանն զն հոն Գրիգոր բերու կ'ըսուի, մինչ այս Մակարը առ վրթնեւս կը գրէ: Ե՛լ 488—9 կը խօսի Յ. Մանուկունցոյ եւ էլ 403—516 Գր. Լուսաւորչի անուամբ մեղի հասած կանոնաց վրայ. վերջնոյ բնագրին եւ աշխարհաբար համառոտու- թիւնն ալ գրուած է: 517—558 զեանջուած են Ս. Սահակոյ կանոնները՝ հանգեքն բնագրու: Ե՛լ 558—600 կը գտնէ ընթերցողը Կերտեի Հնորհայու ընդհանրական գրաբար բնագիրը եւ աշխարհաբար թարգմանութիւնն: Ասով կը լինույ այս նոր բաժինն ալ: Հեղինակը առանց կը կրն նաեւ (էլ 603—672) Կերտե Ե. ի Գեորգ Գ. ի, Մկրտիչ Ա. ի կանոնները:

3. "Պեթրոսն աբի-րիբեցի" Երբորդ մտալ կը կազմէ այս վերնագիրը, որուն սակի կը հրա- տարակուին Պաղտէնեան եւ Սահակաւորութեան (673—730), Պաղտայ սղոյոյն Սահակաւորու- թիւն (730—72), 6էլն 713—(84) կայ ս Ձանա- զան ժողովանուներն, խորագրով գլուխ մը:

¹ Ա թիւն 1878. Կանոնք 287—98:

Հեղինակը հոս կը խօսի հոյս կանոնագրոց կազմակերպութեան վրայ, յատկապէս Միխիմար գոչի կանոնագրոց եւ Վստանադի վրական ժողովանոցի վրայ (էջ 774—84)։ որուն քննութեան ատեն պէտք չէր զանց առնուլ Պիշոֆ եւ Գուէր զխնամականաց կարեւոր ուսումնասիրութիւնները։

Մասնինս պէրլը կը գտնեն ընթերցողք «Կանոնացոյց մը» այբույթին կարգաւ, որ մասնինս գործածութիւնը կը գիրքինցէ։ Յունչ զլեակարգութեանց եւ «Վերկայներ», 785 - 807։

Ինչպէս տեսնուեցաւ, ամենայն ժամամբ կատարեալ գործ չենք կրնար համարիլ Մեկիք-Քոնդեանի մեծ աշխատասիրութիւնը, որուն յօդերգիրքն էր զոգոտիս կողմեր նկատելով՝ բոլոր պէտք ենք խոստովանիլ, թէ քրեւ իւր առաջնայի իր նպատակին համար պատրաստուած գործ, ամենայն կերպով կրնայ ծառայել։ Այսպիսի գործի մը պատարտը միայն զիտէ այն զժողովութիւններն, որոնք ընդ առաջ կ'ըլկեն աշխատասիրողին հանգէպ։ Մեր թուած պատասիրութիւններն, զորոք զբնից ամառայ կատարելութեան համար ի մէջ բերինք, ոչ ինչ պէտք են երեւալ, եթէ ի նկատի առնուիք որ այդպիսոց. մէջ առաջին ձեռնարկութիւնն է։ Յանկողն է որ այս աշխատասիրութիւնս իւր յարակից մասերով զբգիւր ըլլայ առեւել կատարելութեան բարձրացնելու հոյս կանոնագրոց պատմութիւնն եւ ուսումնասիրութիւնն, որուն սկիզբն արդէն գրած է աշխատասիրութեամբ յետ Տաշեանի՝ Մեկիք-Քոնդեանի։ * Ն. Ա.

Կ Ե Ն Ս Ս Գ Ր Ա Վ Յ Ե

Գ Յ Ր Ր Ս Ի Թ Ի Վ Հ Ե Ր Մ Ե Թ Ե Ն

Անչայտ ու անծանօթ բժիշկ մը սա, համբի ցանցոտ յիշատակութիւններ մ'ունի Միխիմարեան կրկին Միաբանութիւններուն քով. յիշատակութիւններն՝ որոնք սակայն չեն կրնար պէտք եղած կերպով ծանօթացընել մեզ այս բժիշկի, եւ յայտնել անոր բժշկական գործառնութիւնները, որոնց զլեւաւոր ասպարէզն եղած է Թրիեստ քաղաքը։

Ի Սանջո յիշելու չենք կրնար անցիլ Գաե Հեղինակին՝ ժողովոց կանոնաց յատարաններն եւ ստորագրող եպիսկոպոսոց անուններ ի բոց թժուլը։ որոնք մեծ նշանակութիւն կրնան ունենալ այս կարգի ինչպիսիքով զբաղող մը համար. այս երկրորդ մասնագրական թերութիւնն պէտք է համարուի։ Հնանաւոր եւ Յարգ. Հեղինակն իւր այս աշխատասիրութեամբ սակախ ուղղած չ'ըլլար զբանտերէնքը կանոնագրոց մեարացայ մէջ թափուէն։

Որդի Զուլայեցի բժիշկ Յակոբըան Հերմեթեանի, Պետրոս բժիշկս ծնած է Թրիեստ Կոր-Զուլայ, կամ լաւ եւս Բասրա, զեպ ի 1747—48 թուականներուն, ինչպէս յայտանցի զայս իւր Զորը կենսագրութիւնը գծած պահուէ։

Յայտնի չէ բնաւ, թէ ինչպէս եւ ի՞նչ դաստիարակութեամբ կ'անցընէ նա իւր մանկութիւնը։ այս միայն գիտենք, ըստ տարեգրութեանց ձեռնարկի Միխիմարեան վանքին, թէ՛ Պետրոս 1765 Յունիսի 10ին զեռ պատանի, Զորը հետ ձեռնարկի՝ կ'երթայ, եւ կը յանձնուի Միխիմարեաններուն ինսպէրին։

Ձեռնարկի վանքին այն ատենի Արքայ-Տայրը՝ Է. Ստեփանոս Մեկընեան, Պետրոսի դաստիարակ կը կարգէ զԷ. Ներսէս Ա. Համբարեան, որ կը նախապատրաստէ զայն բժշկական արուեստի գիտութեանց, եւ արգ, Զորը փոխաբան համաձայն, կը տանի արձանագրել տալ Բոլոնիայի (Bologna) Համալսարանին բժշկութեան բաժնին մէջ։

Բոլոնիայի մէջ՝ քաջ կ'ուսանի Պետրոս Հիպոկրատեան արուեստը, հոն եւ կը ստանայ իւր բժշկական վկայականը։

Բոլոնիայի բժշկական Համալսարանն ամենէն համարաւորն էր այն ատեն. հոն էր՝ որ Մալչիկի Նշանաւոր անգամանցիներ, արեան գնդակիներու շրջագայութեան վրայ իր կարեւոր գիւտերով 1661էն սկսեալ Խոսպ. բժշկութեան փառքը փայլեցոց, հոն էր՝ որ յետոյ Պակկիլի հռչակաւոր բժիշկը (որ հայածին կ'ըստին), ախտաբանական իւր մեծ գիւտերով զաշխարհ զըզդեց, եւ ստոյգ գծած շաւղէն 18^{րդ} դարու մէջ ալ Մօլինէլլներ, Պերթրանդիներ, Կուաթթաններ, Մոսգաթներ եւ Աջաոպաներ սկսան ընթանալ եւ դաստիարակ հոն, զիւրարտափան ու բժշկական երեսելի հեղինակութիւններով աշխարհի տրես գիւտի գեպ իրենց քաջելով ամենազգի աշակերտներ։ Դեպ ի 1770 կամ 1771ին է, որ Պետրոս Հերմեթեան կ'աւարտէ իւր ուսանողութիւնը, եւ յաջող քննութիւններով կը պատկուի բժիշկ։ Հայրը՝ Բասրայէն Խոսպիւր կ'անցնի՝ այդ առութիւն, յատկապէս ներկայ գտնուելու իւր որդւոյն

1 «Հնարկն Ընդդէմ» Թիւ. Մայիսի 1904, էջ 136
 2 «Գրական ասիա» Է. Բարսեղ Ա. Մարտեանի, Անտիպի 19 Միպու. 1894:
 3 «HISTOIRE DE LA MÉDECINE» par le Docteur Renouard, Paris 1846, tome II, էջ 256—257.
 4 «Հնարկն Անդդէմ» Թիւ. Մայիսի 1904, էջ 136։